

**DESPRE ANTISEMITISM LA MICA PUBLICITATE ÎN COTIDIANELE
REGIMULUI ION ANTONESCU. STUDIU DE CAZ: TULCEA, SEPTEMBRIE
1940 – AUGUST 1944**

Rezumat: *Între comunitățile de evrei din România, cele din Dobrogea erau cele mai reduse numeric după 1918 și în urma recensământului din 6 aprilie 1941, organizat de regimul Antonescu: 2.885 de suflete în cele două județe, din care 2.347 în orașul Constanța și 760 în județul Tulcea. Cu toate acestea, impactul acțiunilor antisemite, declanșate de legislație, ideologie, instituții și mental social nu diferă față de ceea ce s-a petrecut în alte regiuni istorice ale țării în perioada 6 septembrie 1940-23 august 1944. Comunitatea evreiască din județul Tulcea este cea mai veche din Dobrogea, atestată încă din secolul al XVI-lea și cu prezență importantă în economia și societate în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și până la al Doilea Război Mondial.*

Cazurile de vânzare sau arendare a proprietăților comerciale sau industriale evreiești din Tulcea intrau, de regulă, sub incidența administrației centrale a Centrului Național de Româнизare, care se ocupa de lichidări și obținerea de sume de pe urma acestor tranzacții. Cele mai multe anunțuri publice de lichidări de proprietăți și bunuri evreiești din orașul și județul Tulcea sunt consemnate în a doua jumătate a anului 1942 și pe întregul curs al anului 1943. Uneori, procedura de înstrăinare era preluată direct de funcționarii administrației centrale, din București, ai Centrului Național de Româнизare.

Toate sumele rezultate de licitații și vânzări silite, organizate de Centrul Național al Româнизării, intrau în bugetul statului sau erau utilizate de instituție pentru diferitele cheltuieli curente. Nicio sumă, și niciun obiect de inventar, nu reveneau în posesia proprietarilor expropriați, aceștia neputând contesta rezultatele atâta vreme cât procedura impunea obligatoriu condiția ca toți ofertanții să fie de origine etnică română.

Cuvinte-cheie: *Tulcea, Ion Antonescu, antisemitism, Centrul Național al Româнизării, bunuri evreiești, 1940-1944.*

* Florin ANGHEL: Prof.univ.dr. Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea "Ovidius" din Constanța, fl_angel@yahoo.com

Între comunitățile de evrei din România, cele din Dobrogea erau cele mai reduse numeric după 1918 și în urma recensământului din 6 aprilie 1941¹. La acesta din urmă au fost identificate 2.885 persoane în cele două județe², din care 2.347 în orașul Constanța³ și 760 în județul Tulcea⁴. Chiar și așa, impactul acțiunilor antisemite, susținute de legislație, ideologie, instituții și mental social nu diferă față de ceea ce s-a petrecut în alte regiuni istorice ale țării în perioada 6 septembrie 1940- 23 august 1944.

Ne-am propus ca studiu de caz județul Tulcea din câteva motive principale.

Mai întâi, din iunie 1940, după cedarea Basarabiei, Tulcea a redevenit un județ de frontieră, cu resurse mai limitate față de vecinul de la Sud, Constanța, și cu provocări militare sovietice pe brațul Chilia și în Delta Dunării. Cu 8.626 kilometri pătrați și 214.790 locuitori la 1 iulie 1938, județul Tulcea era împărțit, conform Legii administrative din 14 august 1938⁵, în 5 plăși (Babadag, Cataloi, Gurile Dunării, Măcin și Topolog), care vor fi menținute și prin Legea administrativă nr. 62 din 23 ianuarie 1942⁶. Aceste plăși cuprindeau 73 de comune și 5 orașe (Tulcea, cu 21.449 locuitori la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, Sulina- 6.371 locuitori, Măcin- 6.145 locuitori, Isaccea- 5.218 locuitori și Babadag- 5.079 locuitori). 115.276 locuitori erau români (în 1939), 12.278 ruși (inclusiv lipoveni), 19.510 bulgari, 4.634 turci, 3.127 greci, 2.418 germani, 372 tătari și 16.323 de diferite alte etnii. Spre deosebire de Constanța (unde

¹ Viorel Achim, *Evreii în cadrul recensământului general al României din 6 aprilie 1941*, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, București, 2008.

² Nicoleta Grigore, *Consecințe ale politicii antisemite asupra evreilor din Dobrogea în timpul guvernării Ion Antonescu (1940-1944)*, în „Istro-Pontica. Studii și comunicări de istorie a Dobrogei. Actele Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice „Istro-Pontica. Tulcea - 505 ani de la prima atestare documentară, Tulcea 28-30 septembrie 2011””, Aurel Daniel Stănică, Cristian Leonard Micu editori, Editura Istros, Muzeul Brăilei, Brăila, 2014, p. 134.

³ *Ibidem*.

⁴ Florin C. Stan, *Aspecte privind situația evreilor tulcești în anii celei de-a doua conflagrații mondiale*, în Daniel Flaut, Mihaela Iacob, Dorel Paraschiv editori, „Tulcea 1878-1948: memoria unui oraș”, Editura Istros, Muzeul Brăilei, Brăila, 2012, p.228.

⁵ „Curentul”, an XI, nr. 3785, 16 august 1938, p.1.

⁶ Viorel Stănică, *Administrarea teritoriului României în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, în „Transylvanian Review of Administrative Sciences”, Cluj Napoca, vol. 19, 2007, p. 113; Valentina Postelnicu, Mirela Lazăr, *Organizarea administrativă a județului Tulcea, 1878-2008*, Direcția Județeană Tulcea a Arhivelor Naționale, Tulcea, 2008, p. 13, în [www.https://tulcealibrary.ro/wp-content/uploads/2017/02/Organizarea-Administrativa-a-jud-Tulcea.pdf](https://tulcealibrary.ro/wp-content/uploads/2017/02/Organizarea-Administrativa-a-jud-Tulcea.pdf) (accesat 23.10.2024).

procentajul era de 52%), în Tulcea nu mai puțin de 75% dintre locuitori erau născuți în județ⁷.

În al doilea rând, de aici evreii pleacă mai puțin numeric decât din Constanța, chiar dacă se semnalează emigrarea pe cale navală, mai ales prin porturile Sulina și Tulcea. Comunitățile evreiești din Tulcea, cele mai vechi din Dobrogea⁸, erau și cele mai integrate sistemului economic, politic și social majoritar.

În al treilea rând, în județul Tulcea nu au existat lagăre de concentrare pentru evrei, în perioada 1941-1944⁹, în vreme ce pentru județul Constanța au fost documentate cel puțin patru (Osmancea, Mereni, Ciobănița și Cobadin)¹⁰. Totuși, din informații deținute de Carol Feldman de la moștenitorii direcți ai supraviețuitorilor, a existat în 1941 un plan de înființare a unui lagăr de concentrare la Beștepe¹¹, din motive administrative decizia fiind anulată și nepusă în practică.

Tulcea deține și o particularitate: relativa izolare geografică și de infrastructură, date de existența unei precare legături feroviare și rutiere (orașul a

⁷ Județul Tulcea a trecut la Ținutul Marea, „Dobrogea jună”, Constanța, an XXXVI, nr. 90, 18 septembrie 1940, p.3.

⁸ Cele mai vechi atestări de familii și comunități evreiești în Dobrogea datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Este vorba despre Chilia, pe malul Dunării, urmată în 1677-1678 de mențiuni privind o comunitate evreiască la Isaccea. Prima sinagogă din Tulcea a fost ridicată în 1843, urmată de alte două, în 1855 și 1860, pentru ca, din 1860, să fie deschisă și prima școală evreiască din oraș. Natalia Midvichi, *A Few Considerations On The Jews Of Dobrudja province During The Ottoman Rule*, în „Peuce”, Tulcea, VII, 2009, p. 425-428. Templul de pe strada Babadag a fost ridicat în anii 1880. Lidia Vișan, *Templul coral din Tulcea*, „Dilema Veche”, nr. 375, 21-27 aprilie 2011, în <https://dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-si-opinii/bordeie-si-obiceie/templul-coral-din-tulcea-606598.html> (accesat 16.01.2025). La Constanța, comunitatea evreiască începe să se închege abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu investițiile britanice în infrastructură (1857-1877). Florin C. Stan, *Evreii din Constanța*, în „Cumidava”, Brașov, XXIX, 2007, p. 229-241.

⁹ Dallas Michelbacher, *Jewish Forced Labor in Romania, 1940-1944*, Indiana University Press, Bloomington, 2020.

¹⁰ Despre lagărele de concentrare din județul Constanța: Florin C. Stan, *op. cit.*; Nicoleta Grigore, *op.cit.*; Florin C. Stan, *Aspecte privind situația evreilor din Constanța în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, în „Analele Dobrogei”, X-XIII, 2009-2012, p. 319-325. O parte dintre deținuții evrei au fost relocați la muncă obligatorie la infrastructura agriolă și de drumuri în mai multe localități din județul Constanța: Ion Corvin, Castelu, Topraisar, Independența, Cobadin, Ferdinand (azi Mihail Kogălniceanu), Poarta Albă, Comana, Medgidia. Florin C. Stan, *Situația evreilor din România între 1940-1944*, Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2012, p. 362-363.

¹¹ Carol Feldman, *De unde am venit... Despre evreii din Tulcea*, Editura Hasefer, București, 2004, p. 89.

fost ultima capitală de județ legată de calea ferată, în 1939) și de Delta Dunării. Prin urmare, impactul măsurilor impuse de un regim politic și/sau ideologic ar fi avut menirea de a se disipa parțial într-o astfel de locație. Dar nu a fost așa: antisemitismul s-a manifestat și aici în cadre instituționale și sociale similare cu alte regiuni și zone din țară. Din iunie 1940 și până în iulie 1941 județul Tulcea a fost unul de graniță, supus nenumăratelor atacuri militare locale ale URSS. Refugiații din județele Durostor și Caliacra așezați în Tulcea și Constanța (civili, funcționari, cadre didactice, medici, etc.) și expatrierea bulgarilor și germanilor din cele două județe au constituit priorități administrative locale până la izbucnirea războiului cu Uniunea Sovietică, la 22 iunie 1941.

Particularitățile date de situarea strategică și geografică a județului Tulcea, ca și de experimentele de relocare a unor comunități întregi, au făcut ca între 1941 și 1944 să se poată consemna o frecvență neobișnuită de vizite ministeriale în orașul și județul Tulcea, în comparație cu alte unități administrative marginale. Inclusiv mareșalul Ion Antonescu a făcut o vizită în oraș, la 8 aprilie 1942¹². Pe rând, au venit în capitala județului și în localitățile cele mai importante, generalul David Popescu, ministru de Interne (octombrie 1941), amiralul Nicolae Păiș, ministrul Marinei (la 30 aprilie-1 mai 1942 și, din nou, la 2 iunie 1942), Constantin Dănulescu, ministrul Sănătății (septembrie 1942), Aurelian Pană, ministrul Agriculturii (21-24 mai 1943), Titus Dragoș, ministru subsecretar de stat al Românizării, Colonizării și Inventarului (august 1943), Petre Strihan, ministru subsecretar de stat al Ministerului de Interne (4-6 august 1943).

Trebuie amintit, desigur, că cele două județe dobrogene au trecut, în 1940, prin mai multe experimente de natură etnică, construite de mișcări de populație necunoscute în România. După ce, în 1936, turcii și tătarii din Dobrogea de Sud (cu precădere)¹³ au primit dreptul de emigrare legală spre Turcia, în 1940 comunitatea bulgară din județul Tulcea a fost relocată aproape în totalitate în Bulgaria (în urma prevederilor Tratatului de la Craiova, din 7 septembrie 1940) iar comunitățile de germani au fost obligate să părăsească Constanța și Tulcea, tot

¹² *Vizita d-lui Mareșal Ion Antonescu în sudul Basarabiei. Conducătorul statului a inspectat spitalele și s'a informat amănunțit de mersul administrației și aplicarea pe teren a măsurilor luate*, „Universul”, an 59, nr. 97, 12i aprilie 1942, p. 1; *Vizita d-lui mareșal Antonescu în sudul Basarabiei. Sub ochii noștri, Basarabia renaște din propria-i cenușe*, „Curentul”, an XV, nr. 5083, 12 aprilie 1942, p. 1; *Vizita d-lui Mareșal Antonescu în sudul Basarabiei. Conducătorul Statului a inspectat orașele desrobite*, „Timpul”, an VI, nr. 1768, 12 aprilie 1942, p. 1; *Vizita d-lui Mareșal Antonescu în sudul Basarabiei. Conducătorul a prăznuit Învierea în mijlocul soldaților*, „Viața”, an II, nr. 354, 12 aprilie 1942, p. 1.

¹³ Metin Omer, *Emigrarea turcilor și tătarilor din România în Turcia între cele două Războaie Mondiale*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2020; Florin Anghel, *Borderland's Country: South Dobruja. Imperial Nostalgias on the Edge of the National Ideal*, in Emanuel Ploeanu, Gabriel Stelian Manea and Metin Omer eds., „The Empire. Between Dispute and Nostalgia”, Berlin, Peter Lang Internationaler Verlag Wissenschaften, 2021, p. 173- 191.

spre sfârșitul anului 1940, în urma deciziei Germaniei naziste de a-i „rechema”¹⁴, prin Convenția din 22 octombrie 1940 dintre România și Germania. Textul Tratatului de la Craiova, în Anexa C¹⁵, a inclus schimbul de populație drept resort fundamental al cedării Dobrogei de Sud către Bulgaria¹⁶. Alberto Basciani a stabilit că, după 7 septembrie 1940, Ion Antonescu a încercat o gestionare corectă și fără haos a părăsirii celor două județe de către români, totul pentru a transmite un mesaj ideologic puternic, către interior și către Germania, potrivit căruia țara s-ar fi schimbat radical.¹⁷ Vladimir Solonari a explicat că schimbul de populație a cunoscut multe episoade arbitrare, de ambele părți. Când, la 2 decembrie 1940, Nicolae Dianu, copreședinte al Comisiei Comune pentru schimbul de populație, raporta că „evacuarea” a luat sfârșit, din Dobrogea de Sud plecaseră 104.000 români (58.000 din județul Caliacra și 59.000 din județul Durostor, conform datelor oferite de profesorul tulcean Răzvan Limona)¹⁸ iar din județele Tulcea și Constanța în jur de 60.000 de bulgari¹⁹ (23.000 din județul Tulcea și 26.200 din județul Constanța, după datele puse în circulație de Răzvan Limona)²⁰. La 11 aprilie 1941 s-a semnat un nou protocol româno-bulgar privind un schimb suplimentar de populație, prin care între 15 mai și 10 iunie 1941 aproape 4.700 de români au părăsit Dobrogea de Sud în schimbul a 3.600 de etnici bulgari din județele Tulcea și Constanța²¹.

Nu toate comunitățile neromânești au suferit același tratament legislativ și instituțional în perioada septembrie 1940 - august 1944. În mod

¹⁴ Horia Stinghe, Cornelia Toma, *Despre germanii din Dobrogea*, Editura ExPonto, Constanța, 2007; Hans Petri, *Istoria așezărilor germane în Dobrogea: o sută de ani de viață germană la Marea Neagră*, Editura ExPonto, Constanța, 2014.

¹⁵ Textul Tratatului în „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 212, 12 septembrie 1940.

¹⁶ Ana Teodora Kurkina, *Words and Wits: A Territorial Debate and the Creation of an Epistemic Community in Innerwar Dobruja (1913-1940)*, în „East European Quarterly”, vol. 44, nr. 1-2, 2016, p. 55-76; Constantin Iordachi, *Diplomacy and the Making of a Geopolitical Question: The Romanian-Bulgarian Conflict over Dobrudja, 1878-1940*, în Roumen Dontchev Daskalov, Diana Mishkova, Tchavdar Marinov, Alexander Vezhenkov eds, „Entagled History of the Balkans”, vol. 4. „Concepts, Approaches, and (Self)- Representations”, Koniklje Brill, Leiden, 2017, p. 291-393.

¹⁷ Alberto Basciani, *Il trattato di Craiova del 7 settembre 1940 e gli scambi di popolazione tra la Romania e la Bulgaria (1940-1943)*, în „Geschichte und Region. Storia e regione”, XVIII, 2009, vol. 2, „Umsiedlung und Vortreibung in Europa. Spostamenti forzati di popolazioni in Europa, 1939-1955”, eds. Michael Wedekind, Davide Rodogno, p. 164.

¹⁸ Răzvan Limona, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, Editura online Semănătorul, 2009, p. 77.

¹⁹ Vladimir Solonari, *Purificarea națiunii. Dislocări forțate de populație și epurări etnice în România lui Ion Antonescu (1940-1944)*, Editura Polirom, Iași, 2015, p. 110-111.

²⁰ Răzvan Limona, *op.cit.*, p. 77.

²¹ *Ibidem*, p. 78. Vladimir Solonari, *op.cit.*, p. 112.

paradoxal, pe fondul acțiunilor antisemite, musulmanii din județul Tulcea au avut parte de un regim de toleranță. Autoritățile locale și instituția Muftiatului Musulman din România, prin muftiul Etem Curt Mola, au convenit, de pildă, cu prilejul vizitei acestuia la geamia Azizie din Tulcea (3 și 4 octombrie 1941), să se demareze o campanie de strângere de fonduri din partea clerului musulman tulcean pentru militarii căzuți pe frontul din fața Odesei. Un total de 104.000 lei, la Împrumutul Reîntregirii, nu era o sumă îndestulătoare dar constituia salariul pe o lună al fiecărui șef spiritual musulman din județul Tulcea²² iar gestul public era semnificativ.

Metodologia pe care am aplicat-o are drept instrument principal de analiză presa națională din perioada 6 septembrie 1940- 23 august 1944. Aici este vorba despre cotidienele „Universul”, „Curentul”, „Timpul” și „Viața”, cu precădere. Am stabilit că este avem de-a face cu o informație cenzurată, filtrată, repetitivă (aceleași texte se regăsesc în toate cotidienele) și o precaritate a conținutului propriu redacțional.

Informațiile despre Tulcea sunt dese și dense, cu precădere în perioada 1940-1942, depășind pe alocuri cantitatea transmisă din celălalt județ dobrogean, Constanța. Cele mai multe știri privesc evoluții instituționale minore, serbări, aniversări sau evenimente de fapt divers (accidente, crime, furturi, arestări, internări pentru speculă, prețuri la produse oricum inexistente pe piața oficială). O altă parte este dedicată activităților administrațiilor locale (primărie și prefectură) din orașul Tulcea dar și din localități precum Isaccea, Sulina sau Niculițel, care apar frecvent în paginile ziarelor amintite. Excluderea nominală a cetățenilor evrei din viața publică și exproprierile pe care le-au suferit nu au reprezentat decât arareori știri în perioada septembrie 1940-august 1944. Abia mica publicitate și informațiile despre licitații devoalează amploarea depozitărilor. Deși frecvente în practică, nu sunt consemnate public nicăieri internările în colonii penitenciare sau în lagăre a evreilor tulceni.

Efortul nostru este îndreptat spre a configura o imagine cotidiană în ceea ce privește măsurile antisemite în orașul și județul Tulcea, precum și instrumentalizarea de către stat a acestor măsuri în viața locuitorilor și a instituțiilor locale. Aceste aspecte pot fi relevante dacă luăm în considerare că Tulcea era unul dintre orașele de statură medie din România, din punct de vedere demografic, fără resurse industriale sau financiare importante, cu o diversitate etnică remarcabilă, cu una dintre cele mai vechi comunități evreiești din țară și cu deschidere comercială spre multe din colțurile lumii, pe calea apei. Un oraș și o societate care, la prima vedere, ar fi putut fi deschise unei viziuni și unor practici tolerante.

1. Evrei în Tulcea: instituții și evoluții antisemite locale (1940-1944)

²² „Universul”, an 58, nr. 281, 16 octombrie 1941, p. 10.

Comunitatea evreiască din județul Tulcea este cea mai veche din Dobrogea, atestată încă din secolul al XVI-lea și cu prezență importantă în economia și societate în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și până la al Doilea Război Mondial. În 1878, dintre cei 17.518 locuitori numărați ai orașului Tulcea, erau 304 evrei între 6.244 bulgari, 5.304 români, 1.876 ruși, 1.736 lipoveni, 324 greci, 224 tătari, 370 turci și 160 armeni²³. La recensământul din 1930, din cei 184.038 locuitori ai județului, abia 1.164 erau declarați evrei, adică 0,63% din totalul sufletelor. Între ei, doar puțin peste jumătate (57,9%), adică 698, utilizau idiș ca limbă maternă în timp ce ceilalți 506 (42,03%) foloseau alte limbi materne, cu precădere româna²⁴. În județele de pe malul celălalt al Dunării, comunitățile evreiești erau mult mai robuste și mai importante din punct de vedere economic și social: în județul Ismail ele reprezentau 2,80% (6.306 locuitori), în Cetatea Albă 3,34% (11.390 locuitori) iar în Cahul 2,25% (4.434 locuitori)²⁵.

Carol Feldman a menționat că principalul cartier evreiesc al Tulcei a luat ființă și s-a dezvoltat imediat după 1880, în partea sudică a orașului, pe dealul Babadagului. Acolo, pe actuala stradă Babadag, a locuit Avram Ellman, cel mai înstărit evreu din oraș, care a pus casa proprie la dispoziția generalului Gheorghe Anghelescu, la 17 și 18 noiembrie 1879, pentru a primi defilarea trupelor române care intrau în Dobrogea²⁶. În aceeași casă a locuit și Carol I, în octombrie 1879, în vizita sa în Tulcea și în Dobrogea²⁷. În 1970 casa Ellman a fost demolată. Laolaltă cu cea mai mare parte a cartierului. S-au păstrat foarte puține imobile evreiești tulcene, toate în jurul Templului Coral, între care casele Goffman, Rosman, Schuffer dar și două cimitire²⁸.

Spre sfârșitul perioadei interbelice, cartierul evreiesc se întindea pe traseul actualei străzi Babadag, pe străzile Cuza Vodă, Orientului și Toamnei (fostă General Anghelescu). Mai bine de câteva sute de proprietăți, cu 3 sinagogi, o școală pentru studiul Torei, o Mikve Teara (casa unde se spălau cei decedați

²³ Ligia Dima, *Populația orașului Tulcea. Un adevărat mozaic etnic și cultural*, în *"Istro-Pontica"*, nr. 2, 2014, p. „113.

²⁴ Florin C. Stan, *Aspecte privind situația evreilor tulcenii*, p. 229; Arthur Tuluș, *Aspecte comparative privind integrarea comunităților evreiești din jurul Gurilor Dunării în structurile României interbelice: Sudul Basarabiei versus Vechiul Regat*, în *„Danubius”*, XXX, 2012, p. 361 și 366.

²⁵ Arthur Tuluș, *op. cit.*, p.361.

²⁶ Carol Feldman, *op.cit.*, p. 27-28. Dumitru Valentin Pătrașcu, *Generalul de Divizie Gheorghe Anghelescu (1839-1915) Comandantul Diviziei Active*, în *„Litua. Studii și cercetări”*, XVIII, 2016, p. 518.

²⁷ *Ibidem*, p. 29.

²⁸ Lidia Vișan, *op. cit.*

înainte de înhumare), o casă de bătrâni, o baie rituală și două cluburi- Macabi și Lumina- erau între cele mai importante repere ale acestei zone²⁹.

După ce în ultimele săptămâni ale regimului regelui Carol al II-lea s-a acutizat legislația antisemită, prin adoptarea Decretului Lege 2560³⁰ privind statutul juridic al evreilor (8 august 1940) și a Decretului Lege 2561 privind interzicerea căsătoriei românilor cu cetățeni evrei (8 august 1940), instalarea Statului Național Legionar, în septembrie 1940, apoi a regimului de dictatură condus de Ion Antonescu, au desăvârșit construcția juridică și instituțională împotriva evreilor.

Decretul Lege nr. 3347 din 5 octombrie 1940 stabilea că „evreii nu pot stăpâni, dobândi sau deține proprietăți rurale în România sub nici un titlu și în nici o calitate, precum proprietari, uzufructuari, asociați, administratori”.³¹ Alte două legi au fost adoptate de guvernarea legionară tot în spiritul depozitării de proprietate: Decretul Lege nr. 3825 din 16 noiembrie 1940 privind românizarea personalului din întreprinderi (prin concedierea tuturor salariaților evrei) și Decretul Lege nr. 3968 din 4 decembrie 1940 privind exproprierea și interdicția evreilor de a avea în proprietate vapoare. Conform ultimului text, erau considerate juridic drept „societăți evreiești” „societățile anonime, pe acțiuni și în comandă pe acțiuni, în care majoritatea capitalului aparține evreilor precum și societățile în nume colectiv, în comandă simplă și cooperative, în care unul dintre asociați este evreu”³². Prin Decretul Lege nr. 3984 din 5 decembrie 1940 privind Statutul militar al evreilor, Decretul Lege din 21 ianuarie 1941 și Regulamentul asupra Decretului Lege privind Statutul militar al evreilor, în 14 iulie 1941, se reglementa baza impunerii evreilor la munca obligatorie de interes obștesc în condițiile în care erau excluși de la satisfacerea serviciului militar³³. La 27 martie 1941 a fost promulgat Decretul Lege nr. 254 care stabilea exproprierea proprietăților urbane evreiești și trecerea lor, prin Centrul Național de

²⁹ Claudia Petraru, *Ce a mai rămas astăzi din fostul cartier evreiesc din Tulcea: sinagoga, una dintre cele mai frumoase clădiri ale orașului*, „Adevărul”, 11 august 2022, în [www.https://adevarul.ro/stiri-locale/tulcea/foto-ce-a-mai-ramas-astazi-din-fostul-cartier-1426991.html](https://adevarul.ro/stiri-locale/tulcea/foto-ce-a-mai-ramas-astazi-din-fostul-cartier-1426991.html) (accesat 7.10.2024).

³⁰ Decret Lege nr. 2560 din 8 august 1940 privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România, „Monitorul Oficial”, nr. 183, 9 august 1940, în „Portal Legislativ”, <https://www.legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/37632> (accesat 10.10.20)

³¹ *Proprietățile rurale ale evreilor trec în patrimoniul Statului*, „Curentul”, an XIII, nr. 4546, 7 octombrie 1940, p. 3.

³² *Vasele și plutitoarele aparținând evreilor sau societăților evreiești trec în patrimoniul statului*, „Curentul”, an XIII, nr. 4606, 6 decembrie 1940, p. 3.

³³ Florin C. Stan, *Situația evreilor din România între anii 1940-1944*, p. 369-370.

Românizare, în proprietatea statului³⁴. Ion Antonescu motiva public această ultimă decizie prin aceea că „restabilește drepturile istorice ale Națiunii Românești și de întoarcere la tradiția noastră națională și creștină în concepția proprietății”³⁵.

Chiar înainte de instalarea administrației legionare, prin decretul lege din 3 septembrie 1940 privind starea juridică a evreilor, asumat de ultimul ministru carlist al Justiției, Ion V. Gruia, se decidea îndepărtarea din magistratură a tuturor evreilor, fără excepții. Prin urmare, de la 1 septembrie 1940 era demis judecătorul Albert Barasch din poziția de președinte al Tribunalului Tulcea³⁶.

Carol Feldman menționează că, după promulgarea Decretului Lege din 5 octombrie 1940, noua administrație legionară a Tulcei a cerut Comunității Evreiești, avocatului Iancu Rond, care o conducea, să facă o „donație” urgentă de un milion de lei, în condițiile în care bugetul anual al organizației abia atingea 50.000 lei. Iancu Rond a preferat să fugă peste Dunăre, la Reni, oraș intrat din iunie 1940 în componența URSS, de unde a revenit abia în 1948³⁷. Totuși, au fost (și au rămas) confiscate 141 de imobile de locuit, două mori, o fabrică de cherestea, opt întreprinderi industriale și 3.616 hectare de pământ arabil³⁸.

După ce a fost adoptat Regulamentul 2030 asupra Decretului Lege privind statutul militar al evreilor³⁹, care la punctul 14 menționa munca obligatorie pentru evrei în schimbul suplinirii necondiționate a serviciului militar⁴⁰, evreii din Tulcea au fost și ei supuși rigorilor legii. Bărbații au fost trimiși la muncă obligatorie, unii la infrastructura din oraș și din județ, alții în diverse întreprinderi industriale. De pildă, un număr de 42 de evrei sunt consemnați la muncă în cariera de la Turcoaia, în 15 mai 1942, ei lucrând anterior

³⁴ *Proprietățile urbane evreiești trec în patrimoniul statului*, „Curentul”, an XIV, nr. 4713, 29 martie 1941, p. 1; *Exproprierea urbană a proprietăților evreiești. Textul decretului-lege semnat eri de d. General Antonescu*, „Timpul”, an V, nr. 1397, 29 martie 1941, p. 1.

³⁵ „Timpul”, an V, nr. 1397, 29 martie 1941, p. 1.

³⁶ *Magistrați și avocați publici evrei îndepărtați din funcțiuni*, „Curentul”, an XIII, nr. 4514, 6 septembrie 1940, p. 4.

³⁷ Carol Feldman, *op.cit.*, p. 86-87.

³⁸ *Ibidem*, p. 90-91.

³⁹ Ana Bărbulescu, Alexandru Florian, Alexandru Climescu, Laura Degeratu, *Munca obligatorie a evreilor din România (1940-1944). Documente*, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, București, 2013.

⁴⁰ Czösz László. Gidó Attila, *Excluși și exploatați. Munca obligatorie a evreilor din România și Ungaria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, Editura Institutului Pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj Napoca, 2013, p. 11.

la drumurile din jurul orașelor Bolgrad și Cahul⁴¹, revenite în vara anului 1941 sub administrație românească. Alți 11 tineri evrei tulcenii au fost trimiși la muncă în Transnistria, lângă Bondorovka, la 11 mai 1942⁴². Bărbații evrei peste 50 de ani au fost arestați și închiși în casa Bergman (proprietate confiscată a uneia dintre cele mai vechi și influente familii tulcene⁴³), unde cei apropiați le puteau aduce hrană și schimburi⁴⁴, fără însă să poată ieși de acolo.

În primăvara anului 1944 evreul Zolman Haimovici, din Tulcea, ceasornicar și vânzător la magazinul lui Digran N. Iseian, de pe strada Regina Elisabeta 44, îi scria lui Radu Lecca, comisar pentru probleme evreiești al guvernului Antonescu, că se afla la muncă obligatorie, împreună cu fratele lui, Avram Haimovici, încă din vara anului 1941, când a fost evacuat din comuna Mahmudia. După aproape trei ani, încă nu primise o înștiințare oficială despre leile încălțate, el insistând că familia din care făcea parte era așezată în Dobrogea încă de pe vremea când provincia era parte a Imperiului Otoman⁴⁵.

În urma deciziei guvernamentale din 14 ianuarie 1942 privind mutarea obligatorie a evreilor în reședințele de județ, comunitățile din Chilia Veche, Isaccea, Măcin, Sulina și Babadag (cele mai mari) au dispărut. Din 713 evrei înregistrați în 1943, 712 erau încartiruiți în orașul Tulcea, unuia singur fiindu-i permis să rămână la Măcin⁴⁶. Între aceștia, 695 aveau cetățenie română verificată de autorități și de legislație⁴⁷, fapt remarcabil deoarece multora dintre evrei li se retrăsese cetățenia în urma aplicării Decretului Lege privind revizuirea cetățeniei, adoptat de guvernul Octavian Goga în ianuarie 1938⁴⁸. În baza acestei legi, în perioada ianuarie 1938-septembrie 1939 au fost examinate 617.396 persoane, fiind

⁴¹ United States Holocaust Memorial Museum, Holocaust Survivors and Victims Database, *Tabel nominal de evrei concentrați la munca obligatorie din 15 Mai 1942, aparținând Cercului Teritorial Tecuci, la Compania 5/7 Cariera Turcoaia*, www.ushmm.org/online/hsv/source-view.php?SourceId=9652 (accesat 10.10.2024).

⁴² Carol Feldman, *op. cit.*, p.90.

⁴³ Imobilul situat pe strada 9 Mai a fost ridicat, cel mai probabil, în 1894-1895 de către Wilhelm Berger. Este, până astăzi, una dintre cele mai reprezentative și frumoase case ale orașului. Nicolae C. Ariton, *Tulcea la mezat... Casa Elvețiană, „în Misterele Dunării”*, 23 noiembrie 2023, www.mistereledunarii.wordpress.com/2023/11/23/tulcea-la-mezat-casa-elvetiana/ (accesat 8.10.2023); V.H. Baumann, *Schiță privind evoluția istorică a teritoriului actual al municipiului Tulcea*, în „Steaua Dobrogei”, Tulcea, 2003, p. 32-38.

⁴⁴ Carol Feldman, *op.cit.*, p. 88.

⁴⁵ Florin C. Stan, *Aspecte privind situația evreilor tulcenii în anii celei de-a doua conflagrații mondiale*, p.234-235.

⁴⁶ *Ibidem*, p.229.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Decret lege nr. 170 din 22 ianuarie 1938 privind revizuirea cetățeniei. „Monitorul Oficial”, an CVI, nr. 18, 22 ianuarie 1938, p. 314-316.

anulată cetățenia pentru 225.222 persoane, majoritatea evrei⁴⁹. Înainte de 23 august 1944, numărul evreilor înregistrați în Tulcea scăzuse la 685⁵⁰, pentru ca la recensământul din 1948, primul organizat de regimul comunist, să fie însumăți doar 595, din cei 20.769 locuitori ai orașului⁵¹.

După organizarea Centrului Național de Românizare, la 2 mai 1941, cu scopul conducerii și supravegherii lucrărilor de confiscare a averilor evreiești (inclusiv prin constituirea unui Subsecretariat de Stat al Românizării, Colonizării și Inventarului)⁵², proprietățile și afacerile deținute de aceștia în Tulcea au intrat în regres numeric și valoric ireversibil. Mihai Antonescu explica opiniei publice, în expunerea de motive a înființării Centrului Național de Românizare, că „exproprierea bunurilor evreiești nu este prin ea însăși decât eliberarea patrimoniului național de infiltrații străine, menite să-i înăbușe originalitatea, independența și viitorul”⁵³. La Tulcea, sediul județean al Centrului Național de Românizare a funcționat pe strada Principele Ferdinand nr. 7 (actuala stradă Victoriei⁵⁴).

După 6 septembrie 1940 și până în 1943, a analizat Nicoleta Grigore, procentul firmelor deținute de evrei în județul Tulcea a scăzut de la 6% la 2,5%⁵⁵, în timp ce activitatea Centrului Național de Românizare a dus la creșterea procentului firmelor românești de la 48% la 70%. În totalul băcăniilor și magazinelor alimentare, în 1943 abia 5 firme patronate de evrei mai funcționau în Tulcea (dar 362 ale românilor, 73 ale rușilor, 11 ale bulgarilor sau 10 ale grecilor). În domeniul vânzării de băuturi, papetării sau hoteluri și hanuri, în 1943 nu mai exista nicio proprietate evreiască în oraș iar în ceea ce privește magazinele de distribuție a mărunțișurilor casnice, din 16 firme doar 6 mai erau în proprietate a

⁴⁹ Carol Iancu, *Evreii din România. 1919-1938. De la emancipare la marginalizare*, Editura Hasefer, București, 2000, p. 263.

⁵⁰ Nicoleta Grigore, *op.cit.*, p.141.

⁵¹ Ligia Dima, *Populația orașului Tulcea. Un adevărat mozaic etnic și cultural*, în „Istro-Pontica”, nr.2, 2014, p. 113.

⁵² „Curentul”, an XIV, nr. 4747, 4 mai 1941, p. 6. *Decret Lege pentru organizarea Subsecretariatului de Stat al Românizării, colonizării și inventarului; Decret Lege pentru înființarea Centrului Național de Românizare*, „Timpul”, an V, nr. 1431, 4 mai 1941, p. 7-8.

⁵³ *Reforma românizării bunurilor și înființarea Centrului național de românizare. Expunerea de motive a d-lui ministru de Stat Mihai A. Antonescu*, „Curentul”, an XIV, nr. 4748, 5 mai 1941, p. 1.

⁵⁴ Nicolae C. Ariton, *Tulcea, orașul străzilor de altădată...Principele Ferdinand și farmecul străzii Victoriei*, „Misterele Dunării”, Tulcea, 5 septembrie 2024 <https://mistereledunarii.wordpress.com/2024/09/05/tulcea-orasul-strazilor-de-altadata-principele-ferdinand-si-farmecul-strazii-victoriei/> (accesat 27.10.2024).

⁵⁵ Nicoleta Grigore, *op.cit.*, p.135.

evreilor⁵⁶. Între cele 6 farmacii ale orașului Tulcea, care funcționau în 1943, 2 mai aveau proprietari evrei⁵⁷, cea a lui H. Varcovici, de pe strada Sf. Nicolae (actuala stradă Progresului⁵⁸) și drogheria Cocăi Zosman Feingold, de pe strada Regina Elisabeta 100⁵⁹. Unele dintre farmacii, precum „Dr. Davilla”, rămăseseră nu doar fără personal calificat dar și fără diriginte, motiv pentru care cotidienele naționale din București publicau anunțuri constante în vederea ocupării acestei slujbe⁶⁰.

Dintr-un total de 1.399 de firme de comerț și servicii existente în 1943 în oraș, 1.039 erau românești și doar 38 rămăseseră în proprietate evreiască⁶¹ iar din 148 de firme industriale, românii dețineau 91 iar evreii doar 3⁶². Chiar și în aceste condiții, propaganda regimului antonescian insista asupra predominanței evreilor în capitalul comercial, financiar și industrial tulcean. La sfârșitul anului 1941, de pildă, o inspecție oficială a unei delegații a Centrului Național de Românizare, amplu reflectată în presă, transmitea opiniei publice că a constatat „lucruri uluitoare” în oraș. Mai precis, se poate citi în comunicatul emis, „la Tulcea, în unele mici industrii personalul românesc este în proporție numai de 10% iar lucrătorii sunt plătiți cu salarii de mizerie”⁶³.

Rechizițiile au avut loc nu doar în interiorul comunității evreiești și ale celor bulgare și germane, cu cea mai mare parte a cetățenilor relocați obligatoriu în afara țării, ci, în unele cazuri, au privit și etnici români. Unui bulgar tulcean, Krum Kristev (Crum Cristef), prin decizia ministrului Agriculturii și Domeniilor, Aurelian Pană, i-au fost expropriate în primăvara anului 1941 23.500 metri pătrați pe malul Dunării, în orașul Tulcea, lângă terenurile firmei „Talpa”, pentru construirea unui spațiu de adăpost necesar flotei Ministerului Agriculturii și Domeniilor⁶⁴. În 20 iunie 1942 trecea în proprietatea statului un imobil deținut de Petre Alecu Rădulescu pe strada Portului 1, pe malul Dunării. Aici, municipalitatea intenționa să instaleze o cherhana pentru conservarea și desfacerea peștelui⁶⁵ adus din Deltă. Mai târziu, în primăvara anului 1944, aceeași zonă va face obiectul unui studiu edilitar și de impact, inclusiv prin exproprieri

⁵⁶ *Ibidem*, p.135.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Nicolae C.Ariton, *Străzi de altădată...strada Sf.Nicolae*, în „Misterele Dunării”, Tulcea, 20 septembrie 2013, <https://mistereledunarii.wordpress.com/2013/09/20/strazi-de-altadata-strada-sf-nicolae/> (accesat 27.10.2024).

⁵⁹ Ligia Dima, *Progresele orașului-port Tulcea între anii 1878-1948*, Editura StudIS, Iași, 2015, p. 194.

⁶⁰ „Universul”, an 58, nr. 150, 6 iunie 1941, p. 10.

⁶¹ Nicoleta Grigore, *op.cit.*, p. 135.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ „Universul”, an 58, nr. 335, 9 decembrie 1941, p. 2.

⁶⁴ *Deciziune 875 din 2 iunie 1941*, „Universul”, an 58, nr. 229, 25 august 1941, p. 7.

⁶⁵ „Curentul”, an XV, nr.5149, 18 iunie 1942, p.7.

masive, pentru a face loc unui proiect de construire a unui șantier naval, a unor hale de depozitare și vânzare, depozite frigorifice, fabrici de gheață, cheiuri și platforme portuare⁶⁶.

Rechiziții de imobile și terenuri, pentru scopuri de interes public și din motive politice, au avut loc și în legătură cu proprietari neevrei. De exemplu, la sfârșitul anului 1940 fostului șef al serviciilor secrete, Mihail Moruzov, îi erau confiscate toate proprietățile din județul Tulcea. În Zebil, autoritățile legionare au anunțat înființarea unei școli de piscicultură în monumentalele imobile ridicate în centrul localității, cursanții urmând a fi recrutați strict din rândul „fiilor de plugari”⁶⁷. Alte imobile din orașul Tulcea, ale lui Mihail Moruzov, au fost confiscate pur și simplu: în strada Basarabilor 157, strada Timpului (colț cu Elena Doamna), strada Miron Costin 28-30 și 32, alături de clădiri, terenuri și vii în Babadag⁶⁸. Una dintre vile, situată pe malul lacului Câșla, și care dispunea de peste 50 de hectare de teren arabil, vie, dependințe și îndiguiuri de piatră a fost evaluată în 1941 la 10 milioane lei iar mobilierul de interior la 5 milioane de lei. În zilele noastre, imobilul a fost reabilitat și este în circuitul turistic⁶⁹.

Raportat la numărul semnificativ mic al comunității evreiești în ponderea demografică a județului și orașului Tulcea este de remarcat amploarea activităților instituționale în vederea aplicării legislației antisemite. Comparativ cu județul vecin, Constanța, aceste măsuri se definesc prin anumite limite. De exemplu, cele două sinagogi din Constanța (așkenază și sefardă) au fost transformate, din 1941, în depozite ale armatei germane.⁷⁰ Jean Ancel a explicat că, între altele, administrarea legionară a Constanței a reprezentat un caz emblematic al „stilului” unora dintre primii sprijinitori ai Mișcării, aromânii din Macedonia⁷¹.

⁶⁶ „Universul”, an 61, nr. 147, 1 iunie 1944, p.6.

⁶⁷ Înființarea unei noi școli de piscicultură în Dobrogea, „Universul”, an 57, nr. 338, 8 decembrie 1940, p. 4.

⁶⁸ Măsuri conservatorii, blocări și indisponibilizări de bunuri, „Universul”, an 58, nr. 20, 22 ianuarie 1941, p. 4.

⁶⁹ Luisiana Bîgea, *Lake House, vila lui Mihail Moruzov, ar putea fi modernizată cu fonduri europene*, Agerpres, 15 martie 2017, [www.https://agerpres.ro/social/2017/03/15/tulcea-lake-house-vila-lui-mihail-moruzov-ar-putea-fi-modernizata-cu-fonduri-europene-17-07-59](https://agerpres.ro/social/2017/03/15/tulcea-lake-house-vila-lui-mihail-moruzov-ar-putea-fi-modernizata-cu-fonduri-europene-17-07-59) (accesat 21.10.2024).

⁷⁰ Nicoleta Grigore, *op. cit.*, p. 141. Florin Anghel, Cristian Andrei Leonte, *Sinagoga din Constanța: Poveste despre întunericul urii și al indiferenței*, „Info Sud-Est”, Constanța, an II, nr. 28, 30 octombrie - 5 noiembrie 2013, p. 5-7; Florin Anghel, Cristian Andrei Leonte, *Strada Mircea 18: Templul Sefard din Constanța. Despre memorie, uitare și locuri pustii*, „Info Sud-Est”, Constanța, an III, nr. 66, 26 noiembrie- 2 decembrie 2014, p. 6-7.

⁷¹ Jean Ancel, *Contribuții la istoria României*, vol. I, partea I „Problema evreiască 1933-1944”, Editura Hasefer, București, 2001, p. 304-305.

Au existat în orașul Tulcea, după mărturiile lui Carol Feldman, și români din elita orașului care au refuzat constant să se alinieze cerințelor antisemite ale regimurilor din 1940-1941, cele mai importante exemple fiind avocații Ion Prună (căsătorit cu o evreică) și Vasile Matei⁷². În județul vecin, presa a semnalat, cu tonuri de condamnare, gesturi mărunte față de evrei: la Constanța, brutarul Panait Dumitru a fost trimis în judecată pentru sabotaj iar prăvălia din Piața Chilieii i-a fost închisă, în primăvara anului 1943, pentru că vindea pâine fără cartelă evreilor, cu 30 de lei bucata⁷³.

2. Antisemitism la Tulcea anunțat la mica publicitate (1940-1944). Exproprii, anchete, vânzări silite, excluderi din viața profesională

Din punct de vedere instituțional și ideologic, Dennis Deletant a definit pentru perioada 6 septembrie 1940 - 23 august 1944 două etape distincte: Statul Național Legionar și, din ianuarie 1941, dictatura militară a lui Ion Antonescu⁷⁴. Referitor la prima perioadă, el insistă asupra faptului că „Garda de Fier a fost singura mișcare radicală de extremă dreapta din Europa care a preluat frâiele puterii fără asistența Germaniei sau Italiei, dar și singura răsturnată în timpul dominației Germaniei naziste în Europa”⁷⁵. Mai degrabă, a explicat Deletant, Ion Antonescu era un om realist, militaros, naționalist și autoritar, chiar dacă nu fascist în adevăratul sens al cuvântului. Totuși, pe evrei i-a considerat o „boală”, niște „paraziți” care „trebuiau eliberați din trupul României”⁷⁶.

Legislația antisemită și practicile instituționale antisemite ale regimurilor conduse de Ion Antonescu au fost introduse temeinic în circuitul științific de Lya Benjamin⁷⁷ sau Radu Ioanid⁷⁸, dar și în monografiile lui Dennis Deletant⁷⁹ sau

⁷² Carol Feldman, *op.cit.*, p. 89.

⁷³ *Brutar necorect*, „Dobrogea jună”, Constanța, an XXXIX, nr. 40, 15 mai 1943, p.2.

⁷⁴ Dennis Deletant, *România 1916-1941. O istorie politică*, traducere Monica Mărgărit, Editura Humanitas, București, 2024, p. 167.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 164.

⁷⁶ Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime. Romania 1940-1944*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, p. 38 și 79; Robert D. Kaplan, *În umbra Europei. Două războaie reci și trei decenii de călătorie prin România și dincolo de ea*, traducere de Constantin Ardeleanu și Oana Celia Gheorghiu, Editura Humanitas, București, 2016, p. 202-203,

⁷⁷ Lya Benjamin, *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol I, *Legislația antievreiască*, Editura Hasefer, București, 1993; Lya Benjamin, *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. II, *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Editura Hasefer, Buucurești, 1996; Lya Benjamin, Alexandru Florian, *Cum a fost posibil? Evrei din România în perioada Holocaustului*, Editura Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, București, 2007.

Vladimir Solonari⁸⁰. Chiar și războiul antisovietic, la care România a fost parte, a avut, dincolo de aspectele militare și strategice, o ideologie naționalistă și antisemită, așa cum a explicat Grant T. Harward⁸¹.

Primele atacuri publice antisemite după instalarea noului regim au fost consemnate în cel mai important cotidian românesc, „Universul”, pentru noaptea de 11 spre 12 septembrie 1940⁸², când ferestrele Templului israelit de pe strada Babadag au fost sparte. Ziarul citat informa că făptașii, însă nenominalizați public, ar fi fost identificați.

Discursul oficial referitor la noile așezări instituționale și legislative, inspirate de totalitarismul ideologic al Mișcării Legionare, se regăsește în toată presa națională, indiferent de titlu, în perioada septembrie 1940 - ianuarie 1941, și acoperă informația politică, socială sau culturală. La fel ca și în viitorul aproape imediat, comunist, influența legionară apare și acolo unde te aștepti mai puțin. De pildă, într-o analiză economică referitoare la exploatarea carierelor de granit din regiunea Măcin, în nordul județului Tulcea, în vederea pregătirii procedurilor de licitare a concesiunilor. „Ca și în celelalte ramuri industriale- notează o astfel de prezentare în cotidianul „Universul”, tipărită în ediția din 3 decembrie 1940 - politica vechilor regimuri și-a lăsat urmele unor mari greșeli față de modul cum s-au acordat dreptul de exploatare al perimetrelor granitice din țara noastră. Numeroși străini de neam și în special evrei au acaparat concesiunea de a extrage granitul de-o calitate superioară, câștigând ușor sume mari de bani”⁸³.

Noul primar, legionar, al Tulcei, Ion Stratulat, insista la începutul lunii noiembrie 1940 pentru o reglementare cât mai rapidă a schimbului de populație între România și Bulgaria, conform protocoalelor și anexelor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, insistând și în favoarea unui calendar mai strict al deportărilor. Din oraș, scrie ordonanța emisă de primar și publicată în presă, urmau să plece la 5 noiembrie 1940 primele vapoare și șlepuri cu bulgari din

⁷⁸ Radu Ioanid, *Holocaustul în România. Distrugerea evreilor și romilor sub regimul Antonescu. 1940-1944*, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, United States Holocaust Memorial Museum, Editura Polirom, Iași, 2019.

⁷⁹ Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*.

⁸⁰ Vladimir Solonari, *Purificarea națiunii*.

⁸¹ Grant T. Harward, *Războiul Sfânt al României. Militarii, motivația și Holocaustul*, Editura Corint, București, 2024.

⁸² În noaptea de 11 spre 12 septembrie 1940 au fost sparte toate geamurile sinagogii tulgene din strada Babadag. Autorii au fost identificați și reținuți. *Din Tulcea. Spargerea geamurilor la templul israelit*, „Universul”, an 57, nr. 255, 16 septembrie 1940, p. 12.

⁸³ *Exploatarea rațională și intensivă a carierelor de granit. O problemă de actualitate*, „Universul”, an 57, nr. 333, i3 decembrie 1940, p. 6.

județ, împreună cu bunurile ce le puteau lua⁸⁴. Primii expatriați au părăsit Tulcea la bordul vaselor bulgare „Varna” și „Țar Nicolae”⁸⁵.

Scurtă dar densă în acțiuni antisemite, rasiste și naționaliste, administrația legionară locală a lăsat puține urme în informațiile publice referitoare la represalii publice sau juridice. Cenzura și practica ideologică totalitară de a construi informația ar fi între principalele explicații, la care se pot adăuga, însă, și complicațiile practice în gestionarea deportărilor bulgarilor și germanilor din Dobrogea.

La nivelul județului a fost constituită o *Comisie pentru administrarea averilor statului de la germanii repatriați, bulgarii evacuați și evreii expropriați*. Între primele acțiuni publice ale acesteia a fost licitația din 20-25 iunie 1941 privind bunurile confiscate de stat de la cetățenii bulgari și germani plecați forțat din județul Tulcea, aflate la ferme din comunele Ferdinand I (actual Mihail Kogălniceanu), Saligny și Pantelimon (în satul Colelia), în județul Constanța și în comuna Malcoci, din județul Tulcea. Inventarul se vindea, conform apelului oficial al Comisariatului General al Dobrogei din subordinea Subsecretariatului de Stat al Românizării, Colonizării și Inventarului, pentru cetățenii români așezați în județele Constanța și Tulcea, repatriați din Dobrogea de Sud începând cu sfârșitul lunii septembrie 1940. Cum de la plecarea germanilor și bulgarilor trecuseră deja luni bune (din toamna anului 1940), aceste bunuri nu mai puteau fi în cea mai bună stare, fiind fie avariate, fie descompletate, atât de vecini cât și de funcționarii locali. Prin urmare, licitația stabilea și condiții obligatorii în procedurile publicate în anunțurile oficiale, și anume că „bunurile scoase la vânzare se vând în starea în care se găsesc și de care licitatorii sunt ținuți a lua cunoștință din timp, neadmițându-se nici o contestație ulterioară în ce privește starea lucrurilor scoase la vânzare”⁸⁶.

Mai târziu, la 1 și 2 martie 1942, era publicată licitația de arendare a 290 de proprietăți viticole, cele mai multe aparținând tot bulgarilor și germanilor, în localități precum Cerna, Frecăței, Babadag, Lunca, Mihail Kogălniceanu, Sarica, Niculițel, Beștepe, Mahmudia, Pârlita, Agighiol, Ceamurlia de Jos, Ceamurlia de Sus, Congaz, Turda, Ciucurova și Principele Mihai⁸⁷ (azi Nicolae Bălcescu). Anunțurile micii publicități, plătite în presa centrală, asigurau pe doritori că arenda din oficiu urma să se ridice la 4.000 lei pe hectar de vie și că ofertele se puteau depune la sediul Camerei Agricole din Tulcea⁸⁸. În același timp, Centrul

⁸⁴ *Evacuarea locuitorilor de origine bulgară din Tulcea*, „Universul”, an 57, nr. 306, 6 noiembrie 1940, p. 5.

⁸⁵ „Universul”, an 57, nr. 310, 10 noiembrie 1940, p.8.

⁸⁶ „Curentul”, an XIV, nr. 4780, 7 iunie 1941, p. 4.

⁸⁷ „Universul”, an 59, nr. 51, 22 februarie 1942, p. 3.

⁸⁸ *Ibidem*.

Național de Românilizare anunța, tot pentru 2 martie 1942, scoaterea spre arendă a 34 de proprietăți viticole evreiești, confiscate anterior de stat, și care erau situate în județul Tulcea (la Babadag proprietățile aparținuseră lui Avram Grad și Jack Leibovici, la Tulcea, lui Iohan Kirik iar la Malcoci lui Grigore Maks)⁸⁹ iar în județul Constanța în localitățile Ovidiu, Cobadin, Cogealac, Tariverde, Colelia, Bărăganu, Plopeni, Limanu, Saligny, Schitu, Costinești și Techirghiol⁹⁰.

Presiunile legislative și economice o sileau pe Marieta Grunberg, evreică, să își vândă farmacia din Tulcea, situată pe strada Smârdan 18, cu tot echipamentul și depozitul de medicamente⁹¹. Anunțul la mica publicitate a fost publicat la sfârșitul lunii martie 1942 și nu a mai fost repetat, ceea ce presupune o vânzare rapidă, afacerea fiind extrem de profitabilă. Nu întotdeauna era așa. Farmacia „Dr. Davilla” a rămas fără diriginte în primăvara anului 1941, după ce a pus în aplicare legislația antisemită. Începând cu 17 mai 1941, fără succes până la declanșarea războiului cu URSS, a publicat anunțuri repetate de recrutare pentru un astfel de post, care impuneau, ca o condiție obligatorie, „religia creștină”⁹². Chiar și după ce, în disperare de cauză pentru soliditatea afacerii, patronii farmaciei tucene au renunțat la condiția de a fi „creștin” în anunțurile publice, avansând și un salariu ofertant, de 8.000 lei lunar și plata întreținerii în oraș⁹³, poziția de diriginte tot nu a putut fi ocupată.

În alte domenii, precum studiourile foto, excluderea evreilor a reprezentat mai degrabă un drum sigur spre pierderi financiare majore. O dovedea, la sfârșitul lunii februarie 1942, după trecerea administrației legionare, firma Foto Luxor „La Costică”, amplasată chiar pe strada Regina Elisabeta, și care cerea, în anunțuri publicate repetat și îndelung, că se afla în căutarea unui fotograf, ce urma să fie angajat „imediat”. Precizarea era că, „indiferent de religie”, va angaja pe solicitant⁹⁴. Aici, problema găsirii unui angajat competent a început în primele zile ale anului 1941 și nu avea să fie rezolvată nici după declanșarea războiului cu URSS⁹⁵.

Cazurile de vânzare sau arendare a proprietăților comerciale sau industriale evreiești din Tulcea intrau, de regulă, sub incidența administrației

⁸⁹ „Curentul”, an XV, nr. 5030, 16 februarie 1942, p. 4.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ „Universul”, an 59, nr. 87, 30 martie 1942, p. 8.

⁹² „Universul”, an 58, nr. 130, 17 mai 1941, p. 12; „Universul”, an 58, nr. 134, 21 mai 1941, p. 12.

⁹³ „Universul”, an 58, nr. 149, 5 iunie 1941, p. 10.

⁹⁴ „Universul”, an 58, nr. 48, 21 februarie 1941, p. 10.

⁹⁵ „Universul”, an 58, nr. 164, 21 iunie 1941, p. 10. „Universul”, an 58, nr. 165, 22 iunie 1941, p. 10. „Universul”, an 58, nr. 206, 2 august 1941, p. 10. „Universul”, an 58, nr. 207, 3 august 1941, p. 10.

centrale a Centrului Național de Românizare, care se ocupa de lichidări și obținerea de sume de pe urma acestor tranzacții. De exemplu, la 12 octombrie 1942 o licitație organizată la sediul Centrului, din strada Mântuleasa 42, arenda pentru doi ani moara comercială care aparținuse lui Ihil Siminovici, în Tulcea, pentru un preț de 600.000 lei anual⁹⁶.

Cele mai multe anunțuri publice de lichidări de proprietăți și bunuri evreiești din orașul și județul Tulcea sunt consemnate în a doua jumătate a anului 1942 și pe întregul curs al anului 1943. Uneori, procedura de înstrăinare era preluată direct de funcționarii administrației centrale, din București, ai Centrului Național de Românizare. Așa s-a întâmplat la 31 mai 1943, când erau licitate toate bunurile și inventarul fabricii de cherestea deținute de Haim Spiegler și Iancu Isovici din Tulcea, plecând de la suma de 533.667 lei⁹⁷. Desigur, centrala C.N.R. impusese ca „ofertanții să fie de origine etnică română” drept condiție obligatorie⁹⁸.

După ce, la începutul lunii noiembrie 1942, un scurt comunicat publicat de Centrul Național de Românizare, filiala Tulcea, anunța că „toate imobilele evreiești au fost preluate și date spre folosință instituțiilor, văduvelor de război și celor cu drepturi legale”⁹⁹, la sfârșitul aceleiași luni au început a fi tipărite la mica publicitate și licitațiile de lichidare a averii lui Hil (Ihil) Lăpușner din Chilia Veche.

Cazul Lăpușner este emblematic pentru soarta liderilor comunităților evreiești din județul Tulcea și a fost amintit în cercetarea lui Florin C. Stan¹⁰⁰ și în volumul de memorialistică al lui Carol Feldman¹⁰¹.

Hil (Ihil) Lăpușner a fost numit primar al comunei Chilia Veche după ce Armata Roșie a ocupat mai multe insule, ostroave și lacuri din Delta Dunării, inclusiv localitatea, la 26 iunie 1941. Chilia Veche își pierduse cu câteva luni înainte posibilitățile de a face transport și comerț pe brațul Chilia după ce, în 25-26 octombrie 1940 și 5 noiembrie 1940, URSS a anexat teritorii și lucii de apă din jur¹⁰², România înființând la sfârșitul lunii octombrie 1940 un post de poliție navală în portul comunei¹⁰³. Mandatul lui Lăpușner s-a încheiat în iulie 1941,

⁹⁶ „Curentul”, an XV, nr. 5250, 27 septembrie 1942, p.3.

⁹⁷ „Universul”, an 60, nr. 131, 16 mai 1943, p. 5.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ „Universul”, an 59, nr. 302, 4 noiembrie 1942, p. 3.

¹⁰⁰ Florin C. Stan, *Aspecte privind situația evreilor tulcenii în anii celei de-a doua conflagrații mondiale*, p. 231-232.

¹⁰¹ Carol Feldman, *op. cit.*, p. 75 și 130.

¹⁰² Alin Spânu, *Problema Gurilor Dunării (noiembrie 1941)*, în „Dunărea și Marea Neagră în spațiul eurasiatic. Istorie, relații politice și diplomatie”, XI, responsabil Silvia Ioniță, Editura Muzeul Național al Marinei Române, Constanța, 2023, p. 201.

¹⁰³ „Monitorul Oficial”, an CVIII, nr. 259, partea I, 5 noiembrie 1940, p. 6322.

după ce trupele române au trecut din nou Prutul și brațul Chilia. Câteva săptămâni mai târziu, pe malul opus al Dunării, la Chilia Nouă autoritățile au obligat întreaga comunitate evreiască, de aproximativ 150 de suflete, să plece spre Nistru, pentru a fi trimiși în Transnistria. Opriți la Cetatea Albă, toți evreii din Chilia Nouă au fost uciși și jefuiți de trupele române, în august 1941¹⁰⁴.

Fostul primar, destul de înstărit după standardele financiare nepretențioase ale locuitorilor din Delta Dunării, a fost trimis în fața Curții Marțiale pentru a fi judecat și condamnat pentru fapte de colaboraționism. La 15 noiembrie 1941, Lăpușner a trimis un memoriu prefectului Al. Ghica, în care ținea să stabilească faptul că, în vara anului 1941, nu sovieticii i-ar fi încredințat mandatul de edil al Chiliei Vechi ci „poporul, prin unanimitate de voturi”¹⁰⁵. „Or - continua Lăpușner- este cunoscut de toate autoritățile și de toți bunii români felul cum m-am comportat față de concetățenii mei români în această tristă calitate de Președinte al Consiliului Comunal sub ocupație rusă”¹⁰⁶. Fostul primar evreu a invocat în apărarea sa sprijinul acordat preotului Ion Radu, despre care Carol Feldman scrie că era liderul Mișcării Legionare din Chilia Veche¹⁰⁷, păstrarea arhivei comunale și, ceea ce era mai important pentru autoritățile judiciare antonesciene, menținerea fără pierderi a averii imobile a fostului primar, Mihai Georgescu¹⁰⁸, repus în poziție din vara anului 1941. Ioan Radu, a documentat Laurențiu Mănăstireanu, ar fi fost surprins în Chilia Veche de trupele sovietice, neputându-se refugia pentru că ofițerii români îi ceruseră să officieze slujbe de înmormântare. Împreună cu un telefonist din Batalionul 15 Infanterie Marină, preotul a fost condamnat la moarte prin împușcare imediată de către noile autorități sovietice. Pedepsa a fost aplicată pentru soldat dar Ioan Radu a scăpat, nu este clar cum, și s-a adăpostit în sat, unde a fost îngrijit mai multe zile. Între timp, însă, soldații sovietici împreună cu localnicii au jefuit gospodăria parohială și au luat aproape toată agoniseala preotului și a familiei sale¹⁰⁹.

Ceea ce Hil (Ihil) Lăpușner scrie în memoriul său din noiembrie 1941 adresat Prefecturii Tulcea urma să fie confirmat de un raport oficial, din 23

¹⁰⁴ Grant T. Harward, *op.cit.*, p. 235.

¹⁰⁵ Florin C. Stan, *Aspecte privind situația evreilor tulcenii în anii celei de-a doua conflagrații mondiale*, p. 231.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Carol Feldman, *op. cit.*, p. 134.

¹⁰⁸ Florin C. Stan, *Aspecte privind situația evreilor tulcenii în anii celei de-a doua conflagrații mondiale*, p. 231.

¹⁰⁹ Laurențiu Mănăstireanu, *Vremuri de restriște pentru parohiile Deltei Dunării (1940-1941)*, în „Misiunea”, București, an VII, nr. 1(7), 2020, p. 111.

noiembrie 1941, al comandantului Legiunii de Jandarmi din Tulcea, adresat prefectului Al. Ghica. „Din relațiunile date de Mihai Georgescu primar, Preotul Radu Ion și perceptorul Brahnea, din comuna Chilia Veche - menționează documentul - reiese că numitul s-a comportat bine față de elementul românesc, iar preotul Radu Ion în declarația dată arată că a scăpat cu viață datorită lui Hil Lăpușner”¹¹⁰. Fostul primar evreu a fost achitat de Curtea Marțială, după doi ani de proces, iar drept despăgubiri pentru tot chinul prin care a trecut, regimul antonescian l-a scutit de munca obligatorie¹¹¹.

Dar dacă Hil (Ihil) Lăpușner, silit să se așeze împreună cu soția și cele două fete (cea mai mare, Dusia, născută în 1926) la Tulcea¹¹², a fost achitat în justiție, nu a fost iertat și de Comisia Județeană Tulcea a Centrului Național al Românizării. Mica publicitate informa că la 5 decembrie 1942, la sediul din strada Principele Ferdinand 7 al Comisiei (față în față cu localul de redacție al publicației constănțene „Dobrogea jună”, care ocupa imobilul de la nr. 6)¹¹³, urma să se desfășoare o licitație publică, cu oferte închise, pentru arendarea morii cu presă de ulei a lui Hil (Ihil) Lăpușner, situată în Chilia Veche, pentru o arendă ce ar fi început de la 510.000 lei pentru un an și de 1.020.000 lei pentru doi ani¹¹⁴. Nu doar aspectul financiar era o condiție obligatorie pentru câștigarea licitației: administratorul general al Comisiei județene Tulcea a Centrului Național al Românizării, Nicolae Daia, a mai introdus una: „ofertanții trebuie să fie de origină etnică română”¹¹⁵.

Peste un an, după ce a fost achitat definitiv în justiție, lui Hil (Ihil) Lăpușner i-a fost scoasă la licitație întreaga avere rămasă la Chilia Veche. Comisia Județeană Tulcea a Centrului Național al Românizării anunța public, prin oferte tipărite în presa centrală, că la 27 noiembrie 1943 urma să se desfășoare la același sediu din strada Principele Ferdinand 7, licitația publică pentru vânzarea inventarului agricol al lui Lăpușner. Era vorba despre o locomobilă veche (cu o valoare de inventar de 30.000 de lei), trei pluguri, din care două cu două brazde (a câte 4.000 lei), o semănătoare (20.000 lei), o vânturătoare (10.000 lei), o mașină de secerat (10.000 lei), una de bătut porumbul (5.000 lei), două prășitoare (3.500 lei împreună), 196 țișle (100 lei bucata) și „diverse obiecte (lucruri mărunte) în marea lor majoritate învechite și uzate” (10.000 lei)¹¹⁶. Totalul averii lui Hil (Ihil)

¹¹⁰ Florin C. Stan, *Aspecte privind situația evreilor tulcenii în anii celei de-a doua conflagrații mondiale*, p. 232.

¹¹¹ Carol Feldman, *op. cit.*, p. 134.

¹¹² *Ibidem*, p. 75.

¹¹³ „Dobrogea jună”, Constanța, an XXXIX, nr. 4, 15 ianuarie 1943, p. 4.

¹¹⁴ „Universul”, an 59, nr. 322, 24 noiembrie 1942, p. 2.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ „Universul”, an 60, nr. 307, 9 noiembrie 1943, p. 5.

Lăpușner din Chilia Veche, scoasă la vânzare, se ridică la 131.000 lei¹¹⁷, după estimările Comisiei Județene Tulcea a Centrului Național de Românzare.

Un abuz obișnuit din partea ofițerilor armatei române este semnalat de evreul Marcu Poch, într-un memoriu adresat prefectului de Tulcea la 21 ianuarie 1942. Marcu Poch, care deținea un imobil situat în Babadag, pe strada Carol nr. 56, a fost expropriat de Centrul Național de Românzare, filiala Tulcea, fiind lăsat să locuiască la etajul clădirii, dar cu chirie plătită către primăria orașului. La parter, în localul pe care îl administra, tot cu chirie (și de care fusese deposedat tot în urma legii exproprierii de către C.N.R.), patru ofițeri ai Regimentului 40 Infanterie Călugăreni rechiziționaseră spațiul și instalaseră aici o popotă. Marcu Poch era veteran al războaielor din 1913 și 1916-1919, fusese decorat pentru faptele sale militare¹¹⁸ și provenea dintr-o veche familie de evrei dobrogeni, stabiliți în Babadag înainte de 1878.

La 2 noiembrie 1943, administrația centrală a Centrului Național de Românzare se ocupa de vânzarea și arendarea a 17 terenuri agricole (vii, livezi și grădini de zarzavat), deținute de proprietari evrei (Simon Meita Nauman Weissman, din Isaccea, frații Taler, din Babadag) și bulgari (Doncu Gabroschi, din Mihai Bravu; Krum Kristev, Ivan Stoiu, Hristu Calciu, Boris Tonciu, Mihail Costof, Slave Dolgoci, Ivan Crânjeală, Ivan Singerliu, Vasile Gospodin, toți din Tulcea; Iordan Tincef, din Casimcea; Dimu Nicolof și Ivan Ravnonstof, din Niculițel; Hristu Cealicof, din Isaccea)¹¹⁹, aceștia din urmă toți foști cetățeni români. În aceeași licitație cu bunurile lui Ihil Lăpușner, din Chilia Veche, filiala din Tulcea a Centrului Național de Românzare scotea la licitație și bunurile fraților Strass, de pe moșia Iglița, comuna Turcoaia. Inventarul mobil și imobil era mai valoros și mai numeros decât cel din Chilia Veche, proprietarii evrei din Iglița fiind deposedați, de pildă, de o batoză treierătoare (cu vânzare începând de la 200.000 lei), un tractor Ford (120.000 lei), un automobil Ford model 1927 (150.000 lei), un motor pentru moară (140.000 lei), o trăsură (20.000 lei), cai, pluguri, semănătoare, căruțe, secerătoare, unelte, cântare. Acestor proprietari, zeloșii funcționari tulcenii le-au scos la vânzare inclusiv cele două paturi, cu somieră, cu noptieră cu tot, cerând câte 10.000 de lei pentru fiecare¹²⁰.

Toate sumele rezultate de licitații și vânzări silite, organizate de Centrul Național al Românzării, intrau în bugetul statului sau erau utilizate de instituție

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Florin Stan, *Aspecte privind situația evreilor din județele Constanța și Tulcea, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, reflectată în petițiile unor evrei dobrogeni*, în „Analele Dobrogei”, IX, 2006-2008, p. 252.

¹¹⁹ „Universul”, an 60, nr. 283, 16 octombrie 1943, p. 2.

¹²⁰ „Universul”, an 60, nr. 307, 9 noiembrie 1943, p.5.

pentru diferitele cheltuieli curente. Nicio sumă, și niciun obiect de inventar, nu reveneau în posesia proprietarilor expropriați, aceștia neputând contesta rezultatele atâta vreme cât procedura impunea obligatoriu condiția ca toți ofertanții să fie de origine etnică română.

Chiar și cu trupele sovietice deja aflate pe teritoriul țării, și cu puține speranțe ca soarta războiului să mai fie favorabilă Germaniei, legislația antisemită a continuat să fie aplicată cu rigoare în cazuri regionale, în teritoriu, Tulcea fiind un exemplu în acest sens. De exemplu, la începutul lunii mai 1944, evreul tulcean Nuhăm Haimovici primea decizia finală la recursul său înaintat Înaltei Curți de Casație, acțiune ce încerca să oprească exproprierea casei pe care o deținea în oraș. Cazul lui a fost detaliat în presă deoarece avea și ingrediente care satisfăceau poftile de revanșă antisemită ale regimului. Nuhăm Haimovici fusese decorat, pentru meritele lui din Primul Război Mondial, cu ordinul „Crucea Comemorativă”, medalie instituită în iulie 1918. Printr-o interpretare specială a Decretului Lege 842 din 1941, care excludea de la efectele legilor antisemite pe evreii decorați pentru merite în război, Înalta Curte a stabilit că distincția primită de tulceanul Nuhăm Haimovici „s-a conferit atât tuturor militarilor dar și tuturor funcționarilor și chiar particularilor care au făcut servicii în această campanie (din Primul Război Mondial, n.n.), spre deosebire de decorațiile propriu-zise și medaliile acordate prin legea din 25 decembrie 1916, ce s-au conferit numai acelor care s-au relevat prin fapte meritorii excepționale”¹²¹. Prin urmare, imobilul din Tulcea al lui Nuhăm Haimovici a rămas în posesia statului.

Nu doar autoritățile centrale și locale, administrative și judiciare, instrumentau și legalizau exproprierea bunurilor evreiești. Pentru Tulcea există și cazuri în care aceste proprietăți au fost confiscate folosindu-se argumente financiar-bancare, de neplată a ratelor de credit la termen, în condițiile în care, însă, cetățenilor de origine evreiască le era îngăduit dreptul de a deține conturi, de a face tranzacții sau de a posedea imobile și terenuri. La 14 februarie 1941, Tribunalul Județean Tulcea plătea un anunț oficial în cotidianul „Timpul”, girat de fostul ministru de Externe anglofil Grigore Gafencu, potrivit căruia sucursala tulceană a Băncii Românești (aflată pe strada Sf. Nicolae 51) acționa firma Frații Rosman S.I.N.C., cu sediul în strada Regina Elisabeta 128, deținută de proprietari evrei, pentru obținerea sumei de 1.358.903 lei. Proprietarilor le erau scoase la licitație publică un teren generos în Tulcea, de 800 de metri pătrați, cu o casă de locuit și cu dependințe, și terenuri agricole aflate în satul Atmagea, comuna Ciucurova și în Agighiol¹²². Pentru proprietatea cea mai valoroasă a fraților

¹²¹ În cadrul legii pentru exproprierea imobilelor evreiești, „Crucea Comemorativă” nu este decorație, „Universul”, an 61, nr. 136, 19 mai 1944, p. 3.

¹²² „Timpul”, an V, nr. 1361, 21 februarie 1941.

Rosman, casa și terenul din Tulcea, Banca Românească și Tribunalul Județean au stabilit ca preț de pornire a licitației suma de 450.000 lei¹²³.

Un capriciu meteorologic petrecut la sfârșitul anului 1940, un ger cumplit care a înghețat și blocat apele Dunării, deci și navigația între Brăila și Tulcea, a făcut ca un cotidian precum „Timpul” să relateze despre problemele stârnite printre vasele blocate în porturi. În portul Tulcea, scrie „Timpul” la 30 decembrie 1940, se aflau în imposibilitate de a mai circula patru nave: una românească („Jiul”), două ungare („Szeged” și „Kassa”) și una sub pavilion Panama, „Darien II”. Aceasta din urmă, scrie cotidianul la rubrica faptelor diverse, era „cu emigranți evrei”¹²⁴. La mijlocul lunii februarie 1941, vasul părăsea Constanța, cu 490 evrei din România, Polonia și Cehoslovacia la bord (aceștia din urmă cantonați câteva săptămâni în Sulina), îndreptându-se spre Haifa¹²⁵. Florin C. Stan a stabilit că numărul evreilor care au ieșit din România prin portul Constanța a fost de cel puțin 4.846. În urma scufundării navelor „Struma” (769 de victime) și „Mefküre” (343 de victime), cifra celor salvați s-a redus la 3.734¹²⁶.

Menționarea navei panameze „Darien II” în portul Tulcea este singulară în presă, mai ales că faptul se petrece în ultimele săptămâni ale guvernării legionare. Nava, construită în 1892 la Glasgow¹²⁷, fusese cumpărată în primăvara anului 1940 din Grecia de agenția evreiască Mossad le’Aliyah Bet special pentru a transporta evreii fugiți din Germania și Austria, refugiați în portul dunărean iugoslav Kladovo¹²⁸. La 2 noiembrie 1940 a plecat din Constanța spre Tulcea, unde urma să aștepte refugiații. Vremea rea și nevoile de aprovizionare au silit echipajul să se îndrepte spre Tulcea, unde ghețurile au blocat-o și abia la 31 decembrie 1940 a revenit în portul Constanța, pe care l-a părăsit la 19 februarie 1941, cu aproape 800 de evrei la bord, din care 464 din România și 252 din Bulgaria¹²⁹. Nava, care a luat pasageri din Tulcea și Sulina, a făcut escale la Varna

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Traficul de mărfuri pe Dunăre suspendat din cauza înghețului*, „Timpul”, an IV, nr. 1311, 30 decembrie 1940, p.2. Despre emigrarea evreilor prin porturile Dunării maritime la: Arthur Tuluș, *Aspecte privind emigrarea evreilor prin porturile Dunării maritime în Palestina între 1939-iunie 1941*, în „Studia et Acta Historiae Iudaerum Romaniae”, IX, 2005, p. 243-263.

¹²⁵ *Un nou transport de evrei au părăsit România*, „Universul”, an 58, nr. 47, 20 februarie 1941, p. 5.

¹²⁶ Florin C. Stan, *Situația evreilor din România între anii 1940-1944*, p. 435.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 406.

¹²⁸ Artur Patek, *Jews On Route To Palestine, 1934-1944. Sketches From The History Of Alyiah Bet-Clandestine Jewish Immigration*, Jagiellonian University Press, Krakow, 2012, p. 134.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 135. Romyana Chukova, Daniel Vachkov, *The 1942/43 British Initiative: Emigration and Transit of Jews from and via Bulgaria*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tome LXII, 2024, p. 253-278.

și Istanbul și a ajuns la Haifa la 19 martie 1941, unde a fost imediat rechiziționată de către autoritățile britanice iar pasagerii evrei internați pentru 18 luni¹³⁰.

3. Concluzii

Informația publică, cenzurată și orientată ideologic spre antisemitism este inexistentă în legătură cu activitatea instituțională antisemită care să se refere la abuzuri, ucideri, exproprieri, deportări sau despre lagăre de concentrare. Există, în schimb, precare posibilități de a afla despre destinul unor persoane sau familii evreiești urmărind rubricile de mică publicitate din principalele cotidiene. Abia din aceste rubrici îți poți contura o imagine foarte modestă despre eforturile statului de a „româniza” acolo unde „străinii” se făceau vinovați de dezastrele interne și externe ale României înainte de 6 septembrie 1940. Între ei se află, la loc de cinste, evreii.

La Tulcea, evreii, deși o comunitate redusă numeric, sunt aproape permanent amintiți de câte ori era organizată o licitație sau lichidare de bunuri. În bună măsură, aceste activități instrumentate de organele judiciare sau de Centrul Național de Românizare, aveau efecte, atâta vreme cât vânzările și lichidările nu se repetau iar majoritatea etnică avea capacitatea financiară de a prelua tot ce era de oferit.

¹³⁰ Artur Patek, *op.cit.*, p.135.

**ON ANTISEMITISM IN CLASSIFIED ADVERTISEMENTS IN THE
DAILY NEWSPAPERS OF THE ION ANTONESCU REGIME. CASE
STUDY: TULCEA, SEPTEMBER 1940 – AUGUST 1944**

Abstract: *Among the Jewish communities of Romania, those in Dobruja were numerically the smallest after 1918, and according to the census conducted on April 6, 1941, under the Antonescu regime: a total of 2,885 individuals in the two counties, of whom 2,347 resided in the city of Constanța and 760 in Tulcea County. Nevertheless, the impact of antisemitic actions—driven by legislation, ideology, state institutions, and prevailing social attitudes—was no different from that experienced in other historical regions of the country during the period from September 6, 1940, to August 23, 1944.*

The Jewish community of Tulcea County was the oldest in Dobruja, with documented roots dating back to the 16th century, and played a significant role in the region's economic and social life from the late 19th century until the outbreak of World War II. Cases involving the sale or lease of Jewish-owned commercial or industrial properties in Tulcea typically fell under the jurisdiction of the central administration of the National Romanianization Center, which oversaw the liquidation of assets and managed the financial proceeds of such transactions. The majority of public notices concerning the liquidation of Jewish properties and assets in the city and county of Tulcea date from the second half of 1942 and throughout 1943. In some instances, the procedures for expropriation were managed directly by officials from the central administration of the Romanianization Center in Bucharest.

All proceeds from auctions and forced sales organized by the National Romanianization Center were directed either to the state budget or used by the institution to cover its operational expenses. None of the amounts obtained, nor any inventory items, were returned to the dispossessed owners, who were unable to challenge the outcomes, as the procedures explicitly required that all bidders be of ethnic Romanian origin.

Keywords: *Tulcea, Ion Antonescu, antisemitism, National Romanianization Center, Jewish property, 1940–1944.*